

JURE GAŠPARIČ

ZELENE KRAVATE V DOMŽALAH. O "PROSLAVLJANJU" ŠESTDESETLETNICE DR. ANTONA KOROŠČA NA DOMŽALSKEM OBMOČJU

Pomladi, 17. aprila 1932, je bilo v listu Slovenec objavljeno pompozno oznanilo. Skupina podpisnikov, visokih predstavnikov nekdanje Slovenske ljudske stranke (SLS), je Slovence obveščala, da bo 12. maja tistega leta "/.../ naš voditelj dr. Anton Korošec obhajal svojo šestdesetletnico." Častitljivi jubilej karizmatičnega vodje najmočnejše slovenske politične stranke, kateremu so pripisovali "neminljive" zasluge na prosvetnem, združno-gospodarskem in političnem polju, je po njihovem mnenju zahteval "oddolžitve" "voditelju". Zato so se odločili povabiti "/.../ svoje prijatelje po vsej Sloveniji, da takoj ustanove odbore za proslavo Koroščeve šestdesetletnice, ki naj se vrši povsodi v mesecu maju."¹ Nadvse nedolžno vabilo k počastitvi rojstnega dne spoštovanega slovenskega politika, "izvršitelja jugoslovanskega testamenta",² je tako imelo na videz jasno ozadje in preprost namen – ljudsko proslavo. A le na videz. Ozadje predvidenega slavlja je namreč bilo veliko globlje in bolj zagonetno.

Se deset let pred tem, leta 1922, si je Korošec ob svoji petdesetletnici "/.../ odločno in nedvoumno prepovedal vsako javno počastitev /.../".³ Tudi sicer naj bi vedno odklanjal proslave svoje osebnosti, kar so njegovi zvesti privrženci vselej vljudno spoštovali. Čemu so torej pomladi leta 1932 ravnali drugače, v očitnem nasprotju s staro željo svojega "voditelja"? V mariborskem pripravljalnem odboru so odkrito povedali, da je imelo tedaj "/.../ katoliško slovensko ljudstvo prav posebne razloge, da izrazi svoje mišljenje in hotenje."⁴ In ti razlogi niso bili toliko povezani s Koroščevo osebo, kolikor so bili z aktualno politično situacijo.

Politične razmere v začetku leta 1932 so bile krepko zaznamovane z Aleksandrovo diktaturo, z osebnim režimom kralja, ki je dosledno sledil centralistično-unitaristični liniji. Nekdaj najmočnejša slovenska politična stranka, po letu 1929 prepovedana SLS, se je vsled svoje avtonomistične usmeritve tako znašla v nezavidljivem položaju. Sprva je skladno s svojim pragmatično-oportunističnim nagnjenjem sicer sodelovala v šestojanuarski vladi Petra Živkovića, po septembru 1931 pa jo je dokončno zapustila. Po odhodu njenih predstavnikov, najprej bivšega načelnika Antona Korošča in nato Dušana Serneca, so za prepovedano katoliško stranko nastopili težki in negotovi opozicijski časi. Na njeno mesto v beograjski vladi so se namreč zavihteli predstavniki tradicionalnih nasprotnikov SLS – slovenski liberalci (nekdanji demokrati in kmetijci). Obletnica načelnika prepovedane SLS je za bivšo stranko tako predstavljala izjemno pri-

¹ Slovenec, 17. 4. 1932, Slovenci! Oznanilo so podpisali člani osrednjega odbora za Koroščevo proslavo: Marko Natlačen, Anton Sušnik, Fran Kulovec, Ivan Vesenjāk, Jože Gostinčar, Fran Gabrovšek, Ivan Ahčin, Anton Ogrizek in Franc Vatovec.

² Tako ga je v posvetilu v svoji knjigi Osutek slovenskega narodnega gospodarstva, Celje 1918, označil Milko Brezigar.

³ Pokrajinski arhiv Maribor (dalje: PAM ...), Anton Korošec, A. Š. 1, Navodilo za proslavo 60-letnice dr. Antona Korošča.

⁴ Arhiv Srbije in Črne gore (dalje: ASCG ...) 14, Ministarstvo unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije, fasc. 22/50, Prepis letaka.

ložnost. V trdih opozicijskih časih je ponujala dober povod za enkratno politično manifestacijo, za strnitev lastnih vrst in za prikaz še zmerom jedrnat in stabilne politične moči slovenskega katoliškega političnega tabora.

* * *

Za pripravo proslave Koroščeve šestdesetletnice je bil oblikovan poseben, že prej imenovan, Glavni pripravljalni odbor v Ljubljani, ob njem pa še številni Pripravljalni odbori po vsej Sloveniji. Člani Glavnega odbora, vsi po vrsti visoki funkcionarji nekdanje SLS, so v želji po kar najboljši organizaciji in zakonski ustreznosti manifestacij izdali posebno navodilo za proslavo. V njem so že takoj v začetku poudarili namen in potrebo ustanovitve Pripravljalnih odborov. Zavoljo restriktivne šestojanuarske zakonodaje je namreč obstajala realna nevarnost, da bi katoliška prosvetna in izobraževalna društva, ki bi organizirala proslave, "/.../ prišla v nasprotje z društvenim zakonom."⁵ V taki situaciji je seveda bilo elegantneje formirati ad hoc odbore, jim zaupati pripravo slavlja in jih nato razpustiti.

Konkreten program Koroščeve proslave je skladno z besedilom navodila obsegal več delov. Že štiri dni pred njegovim rojstnim dnem, osmega maja ob osmih zvečer, je bila predvidena prireditev v ljubljanskem hotelu Union. Poleg številnih glasbenih točk, recitala in jugoslovanskega kola je bil na sporedu tudi slavnostni govor pisatelja Frana Saleškega Finžgarja. Po osmomajski uvodni slovesnosti naj bi na predvečer Koroščevega praznika prižgali kresove na gričih širom Slovenije, za tem, na binkošno nedeljo ali kasneje, pa so bile na sporedu manjše proslave po vseh slovenskih krajih.⁶ Nedvomno nadvse ambiciozen, temeljit in široko zasnovan program.

Številni Pripravljalni odbori so se konec aprila 1932 tako oprijeli potrebnega organizacijskega dela. Mariborski odbor je 28. aprila na "spoštovane prijatelje in sodelavce" naslovil poseben letak, v katerem je pozval k načrtovani manifestaciji in jo obenem zelo politično argumentiral. V letaku je namreč pisalo, da naj svet vidi "/.../ kaj smo in kaj hočemo in kako je dr. Korošec naš pravi zastopnik in tolmač naših stremljenj in naših nazorov." Zato je bilo potrebno, da ob njegovi šestdesetletnici "/.../ po vseh naših krajih brez izjeme odmeva enotna volja!"⁷

Na prav tako vnet način so se dela lotili tudi Koroščevi pristaši iz Domžal. Petindvajsetega aprila so misijonar Jože Godina, sin domžalskega trgovca Jožko Senica ml. in akademik France Lazar obvozili celotno domžalsko "agitacijsko" cono, ki je segala vse do Izlake. Ustavljali so se zlasti pri prosvetnih društvih,⁸ jih pozivali, naj sodelujejo pri proslavah, pošljejo kar največ udeležencev na osrednjo slovesnost v ljubljanski Union in 11. maja zvečer poskrbijo, da bodo na vseh vidnih mestih zagoreli kresovi.⁹ Med vožnjo skozi Kandrše, to je na ozki gozdni cesti, ki pelje iz Izlake proti Mo-

5 PAM, Anton Korošec, A. Š. 1, Navodilo za proslavo 60 letnice dr. Antona Korošca.

6 Prav tam. Program proslave v Unionu je bil objavljen tudi v Slovencu: Slovenec, 1. 5. 1932, Proslava 60 letnice dr. A. Korošca.

7 ASCG 14, Ministarstvo unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije, fasc. 22/50, Prepis letaka.

8 Pripravljalni odbor Koroščeve proslave se je v veliki meri organizacijsko oprl na Prosvetna društva. Politično najbolj dejavna med njimi (in posledično režimu najmanj prijazna) je kamniški sreski načelnik Vovšek posebej izpostavil v svojem poročilu Kraljevski bankski upravi iz marca 1933. Kot izrazito protirežimska in aktivna ob Koroščevih proslavah je navedel društva Nevlje, Kamnik, Vodice, Mengeš, Sv. Trojica, Homec, Dob, Sela in Vrhpolje. Arhiv Republike Slovenije (AS) 67, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Splošni oddelek, fasc. 26501–28800, spis št. 27994 kamniškega sreskega načelnika z dne 22. 3. 1933 Kraljevski bankski upravi Dravske banovine v Ljubljani.

9 Jože Godina, V znamenju zelene kravate, Pod Grintovci, 26. 1. 1940, št. 3. Na serijo člankov, objavljenih v lokalnem časopisu Pod Grintovci, me je opozoril aktualni jubilar prof. Stiplovšek, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

ravčam, pa se je nekomu izmed njih nenadoma porodila zanimiva ideja: "Prav bi bilo, če bi imeli vsi udeleženci Koroščeve proslave kak znak." Najprej so razmišljali o posebnih iglah na prsih, o trobarvnih bucikah, modnih robčkah v zgornjem žepu suknjiča, a se je domžalska trojica na koncu zedinila za kravato. Pri tem je še morala izbrati ustrezno barvo. Spet so padali različni predlogi – od rdeče, modre, trobarvne, dokler ni Senica omenil, da je bila tedaj modna zelena. Odločili so se zanjo. Trгоvec Senica je še isti dan pri svojem grosistu v Ljubljani naročil prav vse kravate zelene barve in kmalu začel z masovno prodajo.¹⁰

Deset dni kasneje, 5. maja, je domžalski Pripravljalni odbor pod predsedstvom mi-zarskega mojstra Ivana Vrečarja sklical širšo sejo odbora v Društvenem domu v Grobljah. Številni zbrani privrženci nekdanje SLS (bojda je bilo okoli 200 oseb) so govorili o načrtovanih proslavah: o udeležbi na osmomajski v Ljubljani, o kresovanju 11. maja in o posebni domžalski proslavi. Slednja naj bi bila na binkošno nedeljo, 15. maja, začela pa naj bi se ob deseti uri z veliko mašo na prostem na gričku Goričica. Tej bi nato sledil shod, ki bi "/.../ pokazal popolno solidarnost ljudstva z voditeljem slovenskega naroda dr. Korošcem in manifestacijski spreved po Domžalah."¹¹ Udeležence sestanka pa seveda niso pozabili opozoriti na dogovorjeni znak – na zeleno kravato. Podjetni trгоvec Senica naj bi jih nekaj celo prinesel s seboj na sejo in jih nemudoma prodal. Kravata se je očitno prišla. Senici je posel cvetel in je tako sčasoma prodal prav vse zelene kravate, ki jih je imel njegov grosist na voljo. Domžalski organizatorji so tedaj naleteli na težavo. Nespretno so spregledali nezadostno stanje zalog zelenih kravati in njihova akcija je bila ogrožena. Kot rešilna bilka se je pojavila obrtnica Cilka Zajc iz Grobelj – odboru je predlagala strojno pletenje kravati na veliko. Pri tem velja poudariti, da je niso vodili zgolj politični vzgibi, ampak prejkoslej tudi racionalna podjetniška logika. Pletenje kravati se je namreč sprevrglo v cvetoč posel. Proizvajala jih je v treh izmenah in dobavljala po vsej Sloveniji. Poslovno tveganje res ni bilo majhno – oblast v Dravski banovini je v zelenih kravatah hitro spoznala protirežimsko manifestacijo in jih prepo-vedala. Cilki Zajc pa zaplenila vso zeleno blago. Toda reklama, ki ji je bila s tem ustvarjena, je odtehtala nastalo poslovno škodo.¹²

* * *

Z zelenimi kravatami¹³ opravljeni domžalski pristaši nekdanje SLS so se skupaj s svojimi somišljeniki iz vse Slovenije 8. maja odpravili na osrednjo proslavo šest-desetletnice Antona Korošče v Ljubljano. Tista nedelja po pisanju časnika Slovenec ni bila navadna nedelja. "Bil je to svetel, čudovito svetel praznik. Praznik našega najvišjega spoštovanja in naše najgloblje hvaležnosti!"¹⁴ Privrženci in simpatizerji dr. Korošča (pa tudi drugi visoki gosti) so dejansko v velikem številu počastili njegov praznik in napolnili prostorno unionsko dvorano. Na častnih mestih so poleg njegovih političnih sodelavcev – Gostinčarja, Kulovca, Gosarja, Sušnika, Serneca, Natlačena, Ahčina in Brejca sedeli tudi predstavniki hrvaškega združnega in katoliškega gibanja – Šimrak, Barič, Gortan, Andrič, Grubešič, predstavniki slovenske univerze – rektor Šerko in profesorji Kušej, Veber, Lukman, Ehrlich (in drugi) ter zastopniki slovenskega gospo-

10 Jože Godina, V znamenju zelene kravate, Pod Grintovci, 9. 2. 1940, št. 4.

11 Franc Bernik, Zgodovina fare Domžale, 2. knjiga, Groblje 1939, (dalje: Bernik, Zgodovina fare Domžale), str. 143.

12 Jože Godina, V znamenju zelene kravate, Pod Grintovci, 9. 2. 1940, št. 4; 23. 2. 1949, št. 5; 8. 3. 1940, št. 6.

13 Zelena kravata se je kot politični simbol uveljavila v širšem slovenskem prostoru prav po osmomajski proslavi v Ljubljani. – Jože Godina, V znamenju zelene kravate, Pod Grintovci, 22. 3. 1940, št. 7.

14 Slovenec, 10. 5. 1932, Praznik slovenske hvaležnosti in zvestobe.

darstva – predsednik industrijske zbornice Dragotin Hribar in generalni tajnik Zbornice za trgovino, obrt in industrijo Fran Windischer.

Glavna točka proslave je bil nastop pisatelja Finžgarja, ki je prebral svoj vzneseni in dolgi govor, poln slavospevov voditelju.¹⁵ Prisotna množica je tedaj gotovo gorela v navdušenju, še bolj pa jo je podžgal kratek nastop slavljenca. Zbrane je opozoril, da se niso sestali zato, da bi slavili njega, temveč da bi spoznali naslednje: "Ohranili smo pogum in vztrajnost, nismo pa imeli klečeplaztva in ne malodušnosti. Tako gledam, tako mislim o današnji slavnosti, da je današnji dan dokaz, da še nismo skopneli. Narod kljubuje viharjem! Zmaga bo naša!"¹⁶ Kakšne viharje in kakšno zmago je imel pri tem v mislih načelnik prepovedane SLS? Morda je šlo zgolj za klasično politično retoriko, za željo še bolj razgibati vesele goste, a vsiljuje se misel, da so bile Koroščeve besede izrečene v kontekstu političnega trenutka. Nenazadnje je sam povedal, da se niso sestali zato, da bi počastili njegov jubilej. Proslave ob njegovem rojstnem dnevu so bile predvsem politični dogodek in opozorilo vladajočemu režimu, da bivša SLS, ki po lastnem prepričanju pooseblja slovenski narod, "kljubuje viharjem".

Taktiko nekdanje SLS so slovenski liberalci brez težav spregledali. Po unionski proslavi so v Jutru nedvoumno zapisali, kako so že priprave nanjo pokazale, da jo želijo Koroščevi pristaši "/.../ zlorabiti izključno v politične svrhe, zlorabiti za politično demonstracijo."¹⁷ Dogajanje na sami proslavi je tako sodbo le še potrdilo. Navdušena katoliška mladina je namreč Korošča ovila s tedaj prepovedano slovensko trobojnico in ga na ramenih ponesla v dvorano.¹⁸ Že zgolj na tej podlagi moremo sklepati, da je bila proslava izrazito protirežimska, proticentralistična in protiunitaristična manifestacija, ki je po uradnem zaključku kulminirala v razposajenem vzklikanju ljudi.

V času prepovedi "plemenskih" strank, v času strogega režima bana Marušiča tovrstno dogajanje seveda ni moglo ostati brez posledic. Pristaše bivše SLS so ob navdušenem odhodu iz dvorane tako pričakali ljubljanski stražniki in jim na policijsko vljuden način začeli dopovedovati, da so si tisti večer v Ljubljani dovolili preveč. Z gumijevkami v rokah so "razganjali" množico in jo potiskali bodisi proti sodišču bodisi v drugo smer proti frančiškanski cerkvi. Pri tem so "tolkli vsevprek po ljudeh", če pa se je kdo slučajno skušal ubraniti in je udaril stražnika, so ga povrhu še ovadili zaradi nasilnega oviranja državnega uslužbenca pri izvrševanju službenega posla.¹⁹ Slednje je doletelo ljubljanske študente Franca Casarja, Antona Pukšiča in Frana Bajca. Pukšiču je obtožnica celo očitala, da se je udeležil Koroščevih demonstracij "/.../ očitno z namenom, da se bo pretepal." Politični obračun režima s somišljeniki nekdanje SLS se je očitno pomaknil z ulice v sodno dvorano. Zagovor vseh treh obtoženih je prevzel osebno odvetnik Marko Natlačen, vodja osrednjega Pripravljalnega odbora za pripravo Koroščeve šestdesetletnice. V predstavitvi svojih argumentov je bil uspešnejši od državnega tožilca, saj je sodišče v dveh primerih odločilo, da sta študenta sicer kriva, ker sta udarila stražnika, vendar se ju oprosti vsake kazni. Po mnenju sodišča sta bila k

15 Prav tam.

16 Prav tam.

17 Jutro, 12. 5. 1932, Ob šestdesetletnici dr. Antona Korošča.

18 Antona Korošča je takrat ovil v slovensko zastavo predsednik razpuščene Slovenske dijaške zveze, krščansko-socialistični študent prava Marijan Brečelj, ki je kasneje postal (med drugim) član Glavnega štaba Slovenije, član Izvršnega odbora OF in maja 1945 podpredsednik ajdovske vlade. – Ciril Žebot, Neminljiva Slovenija. Spomini in spoznanja iz razdobja sedemdesetih let od Majniške deklaracije, samozaložba, Celovec 1988, str. 49; Janko Pleterški, Politika naroda v krizi družbe, države in idej, v: Slovenska trideseta leta, ur. P. Vodopivec, J. Mahnič, Slovenska matica, Ljubljana 1997, (dalje: Pleterški, Politika naroda ...), str. 49.

19 Slovenec, 9. 7. 1932, Oprostilna rabsodba dež. sodišča.

dejanju izzvana s "/.../ protizakonitim in nepravilnim poslovanjem policijskega stražnika." V tretjem primeru pa je sodišče obtoženca v celoti oprostilo in mu tako verjelo, da sploh ni udaril stražnika.²⁰ Neodvisnost jugoslovanskega sodstva je poleti 1932 še prestala preizkušnjo.

Uradno poročilo jugoslovanske agencije Avala o Koroščevi proslavi je povedno in strnjeno povzelo dogajanje tistega večera. V osrednjem delu je pisalo, da so nekateri "/.../ hoteli izkoristiti to priliko za demonstracije proti režimu in obstoječemu redu s tem, da so razobesili v lokalu, kjer se je vršilo zborovanje, plemenske slovenske zastave in vzklikali: 'Doli vlada!' – 'Živela samostojna Slovenija!' – 'Živel dr. Korošec!' Oblast je razpršila demonstrante in pri tem aretirala 11 oseb."²¹

Zdi se, da razobešanje slovenske zastave in energično vzklikanje ob zapuščanju unionske dvorane ni bilo soglasno načrtovano. Nasprotno. Sklepati moremo, da je bilo s stališča Pripravljalnega odbora celo kontraproduktivno. Pred proslavami je slednji Kraljevski banski upravi v Dravski banovini namreč odločno zatrdil, da "na kake politične demonstracije ne misli in jih bo ljudem tudi odsvetoval, ker mu je na tem, da se morejo v redu izvršiti proslave tudi drugod po deželi."²² Pojem "politične demonstracije", zapisan v tem kontekstu, moramo seveda brati kot "nezakonito demonstriranje z rabo plemenskih simbolov in s protirežimskimi vzkliki", torej kot opis dogajanja, ki se je dejansko zgodilo, kajti sam koncept Koroščevih proslav je bil nedvomno zasnovan kot široka in dovoljena politična demonstracija. Upošteva je temeljite priprave nanjo in potencialni politični učinek lahko tako domnevamo, da Pripravljalni odbor dejansko ni želel preveč vznemirjati že s prvo proslavo in s tem tvegati prepovedi nadaljnjih slovesnosti. S slovensko zastavo je morda res zavestno popustil zahtevam krščansko-socialistične mladine,²³ toda dogajanja po koncu proslave in konflikta z (agresivnim in nasilnim) stražništvom ni želel.

Dogodke osmega maja zvečer je Marušičev režim dejansko takoj izkoristil. Zaveza, ki jo je dal osrednji Pripravljalni odbor, je namreč bila pretrgana – proslava je izzvenela kot protirežimska demonstracija. Ban Marušič je tako lahko z mirno vestjo vse "nadaljnje tozadevne prireditve" prepovedal.²⁴ Le dan po ljubljanski proslavi je v očitno koordinirani akciji režima ukrepalo tudi državno tožilstvo. Njegova mariborska enota je ugotovila, da se iz že omenjenega letaka Pripravljalnega odbora iz Maribora o pripravah na Koroščeve proslave "/.../ vidi, da se hoče pozivati na manifestacije, ki so namerjene proti državnemu in narodnemu edinstvu, izziva se torej razpoloženje na plemensko razdvojenost." Letake je zato prepovedalo in odredilo zaplembo.²⁵ Desetega maja zjutraj, po objavi prepovedi, je izgledalo, kot da so Pripravljalni odbori po vsej Sloveniji delali zama.

* * *

Novica o prepovedi nadaljnjih proslav pa v Domžalah ni sprožila prevelikega razburjenja. Tamkajšnji odbor se je preprosto odločil, da bo necerkveni delo sporeda črtal in v nedeljo, 15. maja, priredil le načrtovano mašo na prostem. Predvideno prižiganje kresov v četrtek, 11. maja, zvečer pa tako ni imelo značaja prireditve. Režim s

²⁰ Slovenec, 2. 7. 1932, Izpred deželnega sodišča; 9. 7. 1932, Oprostilna razsodba dež. sodišča; 23. 7. 1932, Še ena oprostilna razsodba.

²¹ Slovenec, 10. 5. 1932, Uradno poročilo o Koroščevi proslavi v Ljubljani.

²² Prav tam.

²³ Pleterski, Politika naroda, str. 49.

²⁴ Slovenec, 10. 5. 1932, Uradno poročilo o Koroščevi proslavi v Ljubljani.

²⁵ ASCG 14, Ministarstvo unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije, fasc. 22/50, Odločba Državnega tožilstva v Mariboru z dne 9. maja 1932.

temi potezami kljub vsemu ni bil zadovoljen. Kamniški sreski načelnik Vovšek je tisto sredo popoldne vznemirjen kar dvakrat po telefonu klical člana Pripravljalnega odbora Jožeta Godino in napovedoval prepoved večernih dogodkov, saj naj bi izvedel, da bodo v Domžalah potekale demonstracije. Ko mu je Godina zatrdil, da demonstracij ne bo, da bodo zgolj goreli kresovi in da bodo razsvetljena okna domžalskih domov, je pomirjen obljubil, da "/.../ ne bo dal nobenih posebnih navodil orožništvu." Enajstega maja zvečer res ni prišlo do nobenega večjega incidenta. Luči in kresovi so mirno goreli, vse od visokega Krvavca do Sv. Planine nad Zagorjem.²⁶

Če je bilo sredino kresovanje in zbiranje maloštevilnih navdušencev ob kresovih za režim še sprejemljivo, pa nedeljska množična maša na prostem ni bila. Domžalsko orožništvo je zato večkrat posredovalo pri župniku in zahtevalo, naj mašo odpove, toda v cerkvenih zadevah je bilo gospodu Berniku "težko priti do živega". Vmešavanja politične oblasti v čisto cerkvene zadeve ni dovolil. Maša je ostala na sporedu.

Ozračje pred nedeljsko slovesnostjo se je vse bolj bližalo vrelišču. Prodaja zelenih kravat je beležila rekorde, telefon med kamniškim sreskim načelstvom in domžalskimi orožniki je neprestano zvonil. V soboto, dan pred mašo, so vznemirjeni domžalski orožniki celo dočakali okrepitev. Pridružila se jim je četa orožnikov iz Ljubljane, poveljstvo nad celotnim kontingentom pa je prevzel poveljnik ljubljanske čete stotnik Mešterović. Naslednji dan v zgodnjih jutranjih urah so njegove enote začele ukrepati. Na vseh dohodih v Domžale so postavile zapore – v Trzinu, Mengšu, Preserjah, Dragomlju in na obeh mostovih čez Kamniško Bistrico, na Viru ter v Ihanu. Njihov namen je seveda bil jasen: številne množice, ki se so tisti dan namenile v Domžale, so želeli zavrniti in s tem preprečiti morebitne demonstracije. Toda orožniške straže niso bile pretirano uspešne. Ljudje so se jim bodisi spretno izmaknili bodisi navedli kak drug kraj, kamor naj bi bili namenjeni. Pri tem so morali biti toliko pazljivi, da so odvezali zelene kravate,²⁷ saj so te bile za stražnike zadostno opozorilo. Ob desetih dopoldan, ko se je začela maša, je tako bila kljub močnim stražam okrog grička Goričica zbrana množica 3000 ljudi.²⁸

Govor župnika Bernika je bil predvsem cerkvenega značaja in ni posegal na politično področje. Misiionar in glavni agens movens domžalskih dogodkov Jože Godina je kratko zapisal: "Cela služba božja se je izvršila v najlepšem redu." Ob koncu je še "zasvirala" domžalska godba in ljudje so začeli počasi odhajati domov. Ko se je že zdelo, da se bo slavnostna maša mirno iztekla, pa se je dogajanje naenkrat začelo zapletati in se z bliskovito naglo razvilo v politično motiviran "cirkus". Do ljudi je namreč prikorakala četa orožnikov stotnika Mešterovića in jih začela pozivati, naj se razidejo, saj je vsako zbiranje prepovedano. In "med tem se zasliši iz množice vzklik 'Živijo dr. Korošec!' Temu vzkliku so sledili še drugi in cela množica je močno vzklikala našemu voditelju. Kapetan Mešterović ukaže nasaditi bajonete in razporedi orožnike od vrha griča doli v dolino v raztegnjeno vrsto." Uradno sodno poročilo navaja, da se je poleg vzklikov Korošču slišalo tudi parole: "Dol z diktaturo", "Živijo slovenski narod" in "Živijo svoboda". Orožništvo je zato seveda ukrepalo. V teku se je zapodilo proti

²⁶ Jože Godina, V znamenju zelene kravate, Pod Grintovci, 5. 4. 1940, št. 8.

²⁷ Pri tem poudarimo, da zelenih kravat niso nosili le moški, temveč tudi ženske. Kamniški sreski načelnik Vovšek je v že citiranem poročilu o prosvetnih društvih namreč poudaril, da so člani društva Vrhpolje "/.../ nosili kot znak orijentacije proti režimu zelene kravate, med temi celo večina ženskih članov." AS 67, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Splošni oddelek, fasc. 26501–28800, spis št. 27994 kamniškega sreskega načelnika z dne 22. 3. 1933 Kraljevski banski upravi Dravske banovine v Ljubljani.

²⁸ Številka 3000 je zapisana v uradnem sodnem opisu dogodkov. – Jože Godina, V znamenju zelene kravate, Pod Grintovci, 5. 4. 1940, št. 8; 19. 4. 1940, št. 9; 16. 5. 1940, št. 11; Bernik, Zgodovina fare Domžale, str. 144–145.

množici in jo začelo razganjati. Dejavnost orožnikov je razumljivo sprožila reakcije zbranih. Mladeniči so se začeli upirali in metati kamenje, nekaj jih je bilo tudi aretiranih.²⁹ Razburjeni Mešterović je zato stopil do Godine in ostalih organizatorjev ter zagrozil, da bo uporabil orožje. "Stvar je postala nevarna!" Tedaj je Godina s tovariši spregovoril ljudem – po njegovih lastnih besedah na svojo pobudo, po besedilu sodnega opisa dogodkov pa na pobudo Mešterovića – in ti so se le pomirili. Ko jim je vodja stražnikov še obljubil, da bo izpustil aretirane mladeniče, so se naposled začeli polagoma razhajati.³⁰ Binkoštno nedeljo v Domžalah, 15. maja 1932, je tako zaznamovalo merjenje moči med režimskim in protirežimskim političnim taborom.

Razburljivo dogajanje pa ni ostalo omejeno zgolj na Domžale. Še isti popoldan so "zelene kravate" demonstrirale tudi v bližnjem Mengšu, dan kasneje pa v Komendi.³¹ Scenarij je bil povsod podoben. Kljub oblastni prepovedi so se zbrale množice ljudi in pod slovensko zastavo vzklikale "Živijo svoboda", "Živijo Korošec", "Živijo slovenska zastava". Pri tem so stražniki v uradnem poročilu za Mengeš začudeno ugotavljali, da so tamkajšnji ljudje veljali za povsem mirne in ubogljive ter na tej podlagi sklepali, da so jih očitno morali "kolovodje nahujskati". Najbolj uspešni naj bi bili pri ženskah, ki so bile "posebno nahujskane" in so se obnašale "kot divje, prave Amazonke."³²

Val demonstracij se je nadaljeval tudi v naslednjih dneh. V nedeljo, 22. maja, je bil organiziran prepovedan shod pri Sv. Trojici, še teden kasneje pa proslava ob tridesetletnici prosvetnega društva (in seveda ob šestdesetletnici Antona Korošca) na Čemšeniku nad Zagorjem. Medtem ko je prvi, pri Sv. Trojici, še potekal po ustaljenem scenariju z vzkliki "Dol z vlado, dol z Marinkovičem, dol z banom, Korošca pa gor!", je bila na Čemšeniku vsled orožniške prepovedi proslava odpovedana. Ljudje so se tisti dan "zgolj" odpravili na nedeljski izlet v zelenih kravatah.³³

Nemirni majski dnevi leta 1932, ki so kulminirali v znanih šenčurskih dogodkih, so režimskim funkcionarjem upravičeno vzbujali skrb. Široko zasnovane demonstracije seveda niso bile nedolžno početje, pa čeprav so bile kdaj videti le kot izlet na sveži zrak v zelenih kravatah. Skrb oblasti in njeno ostro učinkovanje je zato razumljivo, četudi je tedaj doseglo panične razsežnosti. Tako je kamniški sreski načelnik Vovšek v tistih dneh poslal žandarmeriji dopis o neverjetnem odkritju: "Tukajšnji organ je zaupno doznal, da dr. Koroščevi pristaši v okolici Kranja, Šenčurja in bližine, katerim je bilo prepovedano

29 Na tem mestu omenimo zanimiv incident, ki na lokalnem nivoju nazorno ilustrira liberalno-klerikalna nasprotstva. Neki mladenič, ki je padel v roke orožniku, se je slednjemu uspel izmuzniti in je zbežal preko travnika. Med tekom pa je predenj skočil "sin znanega domžalskega sodavičarja", član Sokola, in ga zadržal do prihoda orožnika. Tako ravnanje sokolskega sodavičarja naj bi sprožilo obče zgražanje ljudi in uvedbo takojšnjih "gospodarskih sankcij". Od tistega dne naprej so možje, ko so stopali v gostilne, najprej vprašali gostilničarja, čigavo sodavico toči. Če je omenil ime sokolskega sodavičarja, so se obrnili in komentirali: "Tam, kjer se prodaja sodavica Domžalčana X, mi ne pijemo." Misijonar Godina piše, da je kasneje izvedel, kako je ".../ imela ta agitacija usodne gospodarske posledice za imenovanega podjetnika." – Jože Godina, V znamenju zelene kravate, Pod Grintovci, 2. 5. 1940, št. 10.

30 Jože Godina, V znamenju zelene kravate, Pod Grintovci, 2. 5. 1940, št. 10; 16. 5. 1940, št. 11; 30. 5. 1940, št. 12; Isti, V znamenju zelene kravate, Na mejah, 1. 11. 1938, št. 21; 6. 11. 1938, št. 22.

31 V poročilu o stanju javne varnosti meseca maja 1932 na območju kamniškega stražniškega voda je situacija ocenjena kot "narušena, što se je dana 16. maja t. l. u 15 časa u Komendi održala nedozvoljena proslava 60 letnica Dr. Korošca, gde je došlo do demonstracije protiv kralja, režima i državnog uredjenja." AS 129, Sresko načelstvo Kamnik, fasc. 1 (leto 1932), Pregled o stanju javne bezbednosti na teritoriju Kamničkog žandarmeriskog voda za mesec maj 1932. god.

32 Jože Godina, V znamenju zelene kravate, Pod Grintovci, 14. 6. 1940, št. 13; 12. 7. 1940, št. 15.

33 Jože Godina, V znamenju zelene kravate, Pod Grintovci, 26. 7. 1940, št. 16; 9. 8. 1940, št. 17; 23. 8. 1940, št. 18.

nositi zelene kravate in druge take znake, se sedaj medsebojno spoznavajo, da nosijo srajce, ovrtnik na znotraj spodvihan. Dajem vam to na znanje z naročilom, da pojavu posvetite svojo pažnjo in mi prilikom priloženega osebnega referata o tem poročate."³⁴

V tako pregreti politični situaciji, kjer se je formalno neobstoječa opozicija v Dravski banovini "preveč" odkrito spopadla z unitaristično-centralističnim režimom, je slednji moral pokazati svojo končno premoč. Konec maja so začeli "/.../ policijski avtomobili pobirati ljudi in jih voziti v Ljubljano."³⁵ Med aretiranci se je znašel tudi Jože Godina in naslednje mesece skupaj s "šenčurskimi" tovariši preživel v ljubljanskem in beograjskem preiskovalnem zaporu. Zlasti v zadnjem kot spoštovanja vreden jetnik, saj je v Srbiji še zmerom prevladovalo prepričanje, da "/.../ uživajo največji ugled taki, ki so v politični borbi koga ubili in nato pobegnili v šumo med hajduke, ali pa, če so bili vsaj zaprti radi politike."³⁶ "Katolički popi" iz Slovenije so seveda bili zaprti zaradi politike. Po dolgih sedmih mesecih preiskave se je februarja 1933 proti njim začel politično motiviran šenčurski proces.³⁷

V januarju 1933, ko se je preiskava že bližala koncu, je v korist aretirancev posredoval tudi "krivec" vsega dogajanja, dr. Anton Korošec. Maršalu dvora Kraljevine Jugoslavije je poslal vljudno pismo, v katerem je pojasnil ozadja spornih dogodkov ob svoji šestdesetletnici. Pri tem je poudaril, da je želela skupina ljudi v Domžalah, Mengšu in Komendi le manifestirati, a ker so oblastni organi "/.../ nastupili protiv tih nevinih manifestacija neverovatno drsko, surovo in brutalno, izvrgele su se manifestacije u demonstracije." Toda ne v demonstracije proti kralju in državi, temveč le proti brutalnosti stražništva. Za demonstracije proti državi naj bi bili aretiranci "po svom mentalitetu nesposobni". Kdo pa je torej vzklikal proti državi? Po Koroščevem mnenju je šlo bodisi za krivo pričanje bodisi so bili na delu njegovi dežurni krivci in sovražniki – komunisti.³⁸ Kljub intervenciji nekdanjega predsednika vlade pa se šenčurski proces ni iztekkel v prid obtožencev. Večina kazni je bila visokih, najvišja kar eno leto strogega zapora.³⁹ Majske "proslave" so s tem nedvomno prejele svojevrsten pečat režima.

* * *

Dogodki leta 1932 v Dravski banovini so znova opazneje vznemirili vladajoče strukture. Nekdanja SLS je z ofenzivo zelenih kravat učinkovito opozorila nase, na svoj obstoj, moč in vpliv med prebivalstvom. Rafal iz liberalnega Jutra, ki jo je zasul 12. maja, je tako bil izraz zavedanja njene sile. V naslednjih letih so se podobni dogodki, kjer sta se bolj ali manj odkrito spopadla osrednja nasprotujoča si tabora v Sloveniji, še večkrat ponovili. Bivša SLS je pri tem vedno opozorila na svoj vpliv, vsedržavna režimska Jugoslovanska nacionalna stranka pa je hkrati pokazala, da kljub svoji šibkosti in zmerom večjim nesoglasjem znotraj lastnih vrst obvladuje "svojo" banovino. Padec Jevtićeve vlade maja 1935 in oblikovanje novega kabineta Milana Stojadinovića sta končno prinesla preobrat. Na ključna mesta v Beogradu in v Sloveniji so stopili predstavniki nekdanje SLS in nemudoma zavzeli "svojo" banovino.⁴⁰

³⁴ Jože Godina, V znamenju zelene kravate, Pod Grintovci, 26. 7. 1940, št. 16.

³⁵ Matija Škerbec, Šenčurski dogodki, Tiskovno društvo v Kranju, Kranj 1937, (dalje: Škerbec, Šenčurski dogodki ...), str. 68.

³⁶ Prav tam, str. 80.

³⁷ Jože Godina je bil že prej izpuščen iz preiskovalnega zapora in se kasneje tudi ni znašel na zatožni klopi. – Jože Godina, V znamenju zelene kravate, Pod Grintovci, 6. 9. 1940, št. 19.

³⁸ ASCG 74, Kraljev dvor, fasc. 195/274, Pismo Antona Korošca maršalu Dvora Kraljevine Jugoslavije.

³⁹ Škerbec, Šenčurski dogodki, str. 199.

⁴⁰ Na pogovore in delitev oblasti s svojimi uradnimi "koalicijskimi" partnerji, slovenskimi radikali, niso bili pripravljeni. ASCG 37, Zbirka Milana Stojadinovića, fasc. 13/84, Pismo mariborskega odvetnika Rudolfa Ravnika predsedniku vlade Milanu Stojadinoviću z dne 24. 9. 1935.